

تاریخ دریافت ۹۰/۱۰/۸ تاریخ پذیرش ۹۰/۱۲/۵

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در سال ۱۳۸۸

حسن مجیدی* - جواد نوری زاده**

چکیده

در مقاله حاضر نحوه بازنمایی تحولات داخلی ایران در سال ۱۳۸۸ را در شبکه تلویزیونی «بی‌بی‌سی فارسی» بررسی کرده‌ایم. در این مقاله کوشیده‌ایم با استخراج محورهای گفتمان غالب بازنمایی شده، روند و ابعاد رویکرد جریان‌سازی در قالب خبر و برنامه‌های خبری این شبکه، تبیین راهکارهای رسانه‌ای آن در قالب گفتمان رسانه حرفه‌ای و ابعاد گفتمان هژمونیک این رسانه را در خلق گفتمان‌های القایی برای مخاطبان واکاوی کنیم. برخی از مهم‌ترین محورهای جریان‌سازی رسانه‌ای بی‌بی‌سی فارسی در سال ۱۳۸۸ عبارت‌اند از: القای نقض حقوق بشر و آزادی‌های مدنی در ایران، القای ناکارآمدی دولت و نظام، تقویت جریان‌های مخالف و تعمیق شکاف سیاسی در ایران. در این مقاله مستند، برنامه‌ها و گزارش‌های خبری شبکه بی‌بی‌سی و مصادیق و مستندهای این جریان‌سازی‌ها را توضیح داده‌ایم. به نظر می‌رسد مهم‌ترین نشانه‌ها و دال‌های محوری گفتمان شبکه بی‌بی‌سی فارسی در قبال ایران در سال ۱۳۸۸، بحران مشروعیت در جمهوری اسلامی ایران و نیز تهدیدهای ایران است.

واژگان کلیدی

بازنمایی، جریان‌سازی، گفتمان‌های القایی، بی‌بی‌سی فارسی، جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۸

majidi118@gmail.com

*. استادیار علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع)

** . دانشجوی کارشناسی‌ارشد معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع)

مقدمه

نگاهی اجمالی به کنش گفتمانی رسانه‌های فارسی زبان تقریباً در سه دهه اخیر، نشان می‌دهد که این رسانه‌ها (در مرحله اول رادیوهای بیگانه) با پیروزی انقلاب، حمایت از عملکرد ضدانقلاب و ارائه چهره‌ای به زعم خود ضد مردمی از جمهوری اسلامی را در دستور کار قرار دادند. در واقع، گفتمان حاکم بر برنامه‌های این شبکه‌های «سیاسی» و تلاش شبکه‌های رادیویی در این دوره، طرح مسائل سیاسی برای تحول رفتارهای سیاسی مردم ایران بود تا از این طریق ضمن تضعیف پایگاه مردمی نظام، موقعیت مخالفان نظام را نیز تقویت کنند.

اما در مرحله دوم از اواخر دهه ۱۳۶۰، تغییر چشمگیری در کمیّت، کیفیت و جهت‌گیری‌های رسانه‌های ضدایرانی با امکانات کشورهای غربی صورت گرفت. برخی آمارها حکایت می‌کند که تا سال ۱۳۷۵، ۵۰ شبکه رادیو و تلویزیونی فارسی‌زبان در کشور آمریکا و سوئد فعالیت می‌کردند که شبکه‌هایی مانند: NITV, ITN، تلویزیون پارس، تلویزیون کانال یک، تلویزیون تپش، شبکه آزادی و... از جمله آنها بود.

رویکرد گفتمانی شبکه‌های ضدایرانی در این دوران، فرهنگی - سیاسی و تمرکز بیشتر آنها هجمه‌های فرهنگی بود. پخش برنامه‌های مبتذل، تضعیف باورها و عقاید مردم محور اصلی برنامه‌های این رسانه‌ها را تشکیل می‌داد. در عین حال، بزرگ‌نمایی مشکلات داخلی ایران یا دروغ‌پردازی علیه نظام و مسئولان، پشتیبانی رسانه‌ای از برخی اعتراض‌های داخلی در دستور کار این شبکه‌ها قرار داشت.

رسانه‌های فارسی‌زبان در مرحله سوم، یعنی نیمه دوم دهه ۷۰ و بعد از انتخابات ریاست جمهوری سال ۷۶ رویکرد همه‌جانبه سیاسی، فرهنگی و جنگ روانی علیه کشورمان را در دستور کار رسانه‌ای خود قرار دادند. رسانه‌های غربی و ضد انقلاب با توجه به تحولات سیاسی داخل کشور، انگیزه بیشتری برای فعالیت پیدا کردند. این رسانه‌ها به موازات برنامه‌های فرهنگی و تهاجم علیه اخلاق و باورهای مردم ایران، برنامه‌های سیاسی گسترده‌ای را با

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۱۹۱

هدف جریان‌سازی و ایجاد شکاف ملت - دولت و تضعیف پایگاه مردمی پخش کردند. با همه این، جهت‌گیری‌ها و اولویت‌های رسانه‌های غربی و ضدانقلاب تا پیش از حادثه ۱۱ سپتامبر و حتی یکی دو سال پس از آن معطوف به تضعیف بنیادهای سیاسی نظام جمهوری اسلامی و فعال کردن «شکاف‌های سیاسی» در ایران بود. بنابراین، آموزش و تشویق برخی گروه‌ها و شبکه‌های داخلی برای ایجاد «جنبش‌های اجتماعی» در ایران یکی از محوری‌ترین برنامه‌های ضدانقلاب و رسانه‌های غربی بود. این رویکرد و تمرکز بر آن، در واقع ناشی از شکست تلاش‌های غرب و آمریکا در تضعیف و واژگون‌سازی جمهوری اسلامی از یک سو و ناتوانی در برخورد نظامی با ایران از سوی دیگر بود.

اما آنچه در سال‌های اخیر از اهمیت بیشتری برخوردار است، ظهور نسل جدیدی از رسانه‌های فارسی زبان مانند تلویزیون صدای آمریکا (VOA) و به‌ویژه تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی در دی ۱۳۸۷ است که راه‌اندازی آن با توجه به اهداف اعلامی و غیراعلامی آن درخور تأمل است. اهدافی اعلامی چون: پاسخ به نیاز مخاطبان، شکست انحصار تهران در پخش تلویزیونی، پر کردن خلأهای رسانه‌ای، پدید آوردن معیارهای نو در عرصه پخش برنامه‌های تلویزیونی به زبان فارسی و همچنین اهداف غیراعلامی چون: تأثیرگذاری بر افکار عمومی در بلندمدت، تغییر نگرش و رفتار مخاطبان، ظرفیت‌سازی در ساختار فکری مخاطبان، موجه نشان دادن و ترمیم چهره غرب، ایجاد تریبون برای مخالفان و منتقدان نظام و ادامه پروژه براندازی نرم.

طرح مسئله

«مارک پاستر» در کتاب عصر دوم رسانه^۱ معتقد است: «با ظهور عصر دوم رسانه‌ها، نوع جدیدی از جامعه ظهور کرده است که وسایل ارتباطی جدید در آن جامعه همگی در راستای جهانی شدن فرهنگ و... عمل می‌کنند» (پاستر، ۱۳۷۷: ۱۵).

❖ ۱۹۲ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

«کاستلز» نیز در جلد اول کتاب *عصر اطلاعات جامعه شبکه‌ای* معتقد است:

رسانه‌ها به دلیل اینکه تاروپود نمادین زندگی ما هستند همچون تجارب واقعی که بر روی داده‌های ما تأثیر دارند، بر آگاهی و رفتار ما اثر می‌گذارند و مواد خامی را فراهم می‌کنند که ذهن ما با استفاده از آن کار می‌کند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۳۹۲).

در کشور ما امکان دریافت شبکه‌های ۳۰ ماهواره از حدود ۸۰ ماهواره وجود دارد. ۸۰ ماهواره برنامه‌های حدود ۶ هزار و ۸۰۰ شبکه تلویزیونی را پخش می‌کنند که از این تعداد، برنامه‌های حدود ۳ هزار شبکه در ایران قابل دریافت است. بررسی روند راه‌اندازی شبکه‌های فارسی‌زبان نیز نشان می‌دهد که از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۱ یک شبکه، در سال ۱۳۸۲ هفت شبکه، در سال ۱۳۸۳ ۱۴ شبکه، در سال ۱۳۸۴ شش شبکه، در سال ۱۳۸۵ ۱۸ شبکه، در شش ماهه اول سال ۱۳۸۶ نیز چهار شبکه فارسی‌زبان بر تعداد شبکه‌های قبلی قابل رؤیت در ایران افزوده شده است. سال ۱۳۸۷ نیز امکان دیدن شبکه‌های رنگارنگ، کانال جدید، MBC فارسی و تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی در ایران فراهم شد (نیک‌ملکی، ۱۳۸۷: ۹) و تاکنون (سال ۱۳۹۰) برنامه‌های ۱۰۸ شبکه فارسی‌زبان برای مخاطب در ایران قابل دریافت است.

راه‌اندازی شبکه‌های ماهواره‌ای تلویزیونی به زبان فارسی را باید موج جدیدی از «جنگ رسانه‌ای نرم» علیه ایران دانست. اگرچه در کوتاه‌مدت با رویکرد سیاسی خواهد بود، در بلندمدت فرهنگ، عقاید، هویت ایرانی-اسلامی، قومیت و باورهای مردم و به‌ویژه سه کشور فارسی‌زبان ایران، تاجیکستان و افغانستان را هدف جنگ رسانه‌ای خود قرار می‌دهند. همچنان که در روزهای آغازین راه‌اندازی تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی روزنامه «تایمز» لندن نوشت:

هدف سرویس فارسی جدید، تغییر رژیم نیست، بلکه تعامل است. ایران یک جامعه پویا، پرچالش و متفرق است که در خردادماه انتخابات برگزار می‌کند. نبرد بین واقع‌گرایان و تندروها شدید خواهد بود.

با همه این اوصاف، در بین شبکه‌های فارسی‌زبان ماهواره‌ای سیاسی کنونی، شبکه

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۱۹۳

بی‌بی‌سی فارسی تأثیرگذارترین شبکه بوده، چراکه رویکرد این شبکه در انتقال پیام‌هایش به مخاطبان به صورت نرم و ملایم بوده است (بیچرانلو، ۱۳۸۸: ۱۱۱).

نگاهی به راهکار راهبردی آمریکا (چه در دوره بوشِ پسر و اکنون در دوره اوباما) مؤید این نکته است که دولت جدید این کشور برای رسیدن به اهداف خود سه ابزار سازمان‌های بین‌المللی، قدرت نرم رسانه‌ها و احیای ارزش‌های آمریکایی را در دستور کار سیاست‌های راهبردی خود قرار داده است (ایرنا، ۱۳۸۷/۱۱/۱۵).

از این رو، مسئله اصلی مقاله حاضر چگونگی بازنمایی تحولات داخلی ایران در سال ۱۳۸۸ است که تحت تأثیر انتخابات دهم ریاست جمهوری بود و راه‌اندازی این شبکه در آستانه انتخابات، احتمال تأثیرگذاری بر روندهای این انتخابات را تقویت کرد.

چارچوب نظری

نظریه «چارچوب» و ساخت اجتماعی واقعیت

بر اساس این نظریه، رسانه‌ها در سیاست رسانه‌ای خود، آینه انعکاس رویدادها و واقعیت دنیای اجتماعی و سیاسی نیستند، بلکه به‌عکس، آفریننده واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی هستند و به برداشت‌های افراد از دنیای اطرافشان هستی می‌بخشند. رسانه‌ها در انعکاس رویدادها، تهیه خبر، علاوه بر انتخاب داده‌ها، آنها را بر اساس فرمول‌ها و قالب‌های جا افتاده به هم ربط می‌دهند و معنی‌دار می‌کنند، بنابراین این رویداد نیست که قالب را تعیین می‌کند، بلکه این قالب است که داده‌ها را برمی‌گزیند و روابط آنها را شکل می‌بخشد. رسانه‌ها معمولاً با تصویر پیش‌ساخته و داستانی پیش‌پرداخته به مشاهده رویدادها می‌روند و با نگرشی شکل‌گرفته، به گزینش داده‌ها و بررسی پدیده‌های اجتماعی می‌پردازند.

فرایند گردآوری، گزینش و انتشار اخبار، فرایندی عینی و بی‌طرفانه نیست، بلکه آمیخته با ارزش‌ها، هنجارهای فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است (مهدی‌زاده، ۱۳۸۰: ۲۱ - ۱۹). با این حساب، می‌توان گفت رسانه در واقع نه به بازتاب آینه‌وار واقعیت‌ها، بلکه به بازنمایی

رویدادها مطابق با علائق و منافع و نیز ترجیح‌های خود می‌پردازد. از این نظر درک دیدگاه‌های مختلف درباره‌ی بازنمایی و راهبردهای آن ضروری است.

نظریه‌ی بازنمایی^۱

«پیتر دالگرن» در کتاب *تلویزیون و گستره‌ی عمومی* در تشریح بازنمایی می‌گوید:
 «بعد ازنمایی، توجه ما را به تولیدات رسانه‌ای جلب می‌کند. این بُعد شامل زمینه‌های ذیل می‌گردد: مطالبی که رسانه‌ها عرضه می‌کنند، نحوه‌ی انعکاس موضوعات، انواع گفت‌وگوهای مطرح و ماهیت مباحث و مناظرات ارائه شده، بازنمایی به ابعاد اطلاعاتی و فرااطلاعاتی تولیدات رسانه‌ای، از جمله ابعاد نمادین و بدیع آن آثار اشاره دارد. بازنمایی در گستره‌ی عمومی به پرسش‌های اساسی نظیر اینکه «چه مطالبی» باید برای انعکاس انتخاب شوند و «چگونه» به مخاطبان عرضه گردند. اشاره دارد (دالگرن، ۱۳۸۰: ۳۰).

دالگرن در خصوص تأثیر بازنمایی رسانه‌ای بر اجتماع نیز معتقد است:

با توجه به چندلایگی اجتماعی - فرهنگی، رسانه بیشتر در خدمت تخریب مردم‌سالاری است. گفت‌وگوهای رسانه‌ای از جمله به دلیل زیبایی‌شناسی واقع‌گرایانه آن، عمدتاً ماهیت عقیدتی (ایدئولوژیک) دارند. تلویزیون از گسترش دانش و اطلاعات ضروری در سطح جامعه جلوگیری می‌کند. توهمی از وضعیت مطلع بودن در ذهن و شخصیت مخاطبان پدید می‌آورد و در عین حال، مسائل مهم را با قرار دادن در کنار مسائل پیش‌یافتاده کم‌اهمیت و عادی جلوه می‌دهد.

جهان اجتماعی به شکل صحنه‌ای ترسیم می‌شود که رویدادهای تصادفی و غیرمنتظره در آن به وقوع می‌پیوندد؛ به نحوی که تصویر کلی آن ناهمگن و از هم گسیخته به نظر آید. تلویزیون، سیاست را برای ما تعریف می‌کند و شرایط مباحثه سیاسی را به گونه‌ای فراهم می‌آورد که اساساً حامی منافع صاحبان قدرت و ثروت از آن درآید. مخاطبان به ناظران بیرونی دستگاه سیاسی تبدیل می‌شوند و به بی‌اختیار

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۱۹۵

و بی‌قدرت بودن خویش عادت داده می‌شوند (دالگرن، ۱۳۸۰: ۱۲).

دالگرن بر این باور است که نظریه‌پردازان علوم ارتباطات همیشه دوست دارند بگویند که هیچ خبر یا گزاره «محض» وجود ندارد، هیچ زبانی را نمی‌توان یافت که عاری از پیش‌فرض‌ها و گرایش‌های ارزشی باشد و به طور ضمنی روابط اجتماعی خاصی را در میان بهره‌برداران از خود مطرح و برجسته نسازد. از نگاه ایشان، هر نوع بازنمایی معرفت بشری درباره جهان دارای جهت‌گیری‌هایی است که به واسطه فنون لفظی و کلامی قابل لمس می‌شوند (دالگرن، ۱۳۸۰: ۸۳).

با این اوصاف، زبان هرگز نمی‌تواند به تنهایی ظاهر شود، بلکه همیشه به عنوان نماینده یا معرف نظامی از اصطلاحات زبانی ارائه می‌گردد که خودشان نظام ایدئولوژیکی و گفتمان را عرضه می‌کند. در نتیجه، مجموعه مشخص و محدودی از گزاره‌ها، یک گفتمان را شکل می‌دهند که خودشان بیانگر یک نوع ایدئولوژی هستند و تحت تأثیر ایدئولوژی شکل می‌گیرند، در نتیجه متن‌ها اشکال انتخابی و سازمان‌یافته نحوی هستند که ساختار محتوایی آنها سازمان ایدئولوژیکی محدوده خاصی از زندگی اجتماعی را مشخص می‌کند (تاجیک، ۱۳۷۷: ۱۶).

«نورمن فرکلاف» متخصص تحلیل گفتمان معتقد است جایگاه ایدئولوژی در ساختارها و «رویدادهای»^۱ زبانی است. ایدئولوژی به انحای مختلف و در سطوح متفاوت بر زبان تأثیر می‌گذارد و بر همین اساس، ایدئولوژی را می‌توان خاصیتی از ساختارهای زبان دانست که در جای خود از رویدادهای زبانی نیز تأثیر می‌پذیرد. وی همچنین معتقد است بار ایدئولوژیکی اصلی از طریق پیش‌فرض‌ها، مفاهیم ضمنی استعاره‌ها، انسجام موضعی و دانش زمینه‌ای مشترک منتقل می‌شود (Fairclough, 1995: 71).

«تئون ون‌دایک» نیز هم‌رأی با فرکلاف، معتقد است عمده بار معنایی ایدئولوژی در زبان از طریق شناخت اجتماعی شکل می‌گیرد و لذا ایدئولوژی‌ها غالباً از طریق گزاره‌های کلی و ظاهراً طبیعی شده و با مخفی نگه داشتن ماهیت خود بازنمایی و بازتولید می‌شوند

(VanDijk, 1995: 18).

«کرس» دربارهٔ ایدئولوژی نیز می‌گوید زبان‌شناسی انتقادی بر این فرض بنیاد شده که کلیهٔ متون در هر بافتی که باشند از لحاظ ایدئولوژیکی ساخت‌مند شده‌اند. لذا ناگزیر دارای ساخت ایدئولوژیکی هستند و این ساخت‌های ایدئولوژیکی اعم از ساخت ایدئولوژیکی «متون» و ساخت ایدئولوژیکی «زبان» می‌تواند به ساخت‌های اجتماعی و فرایندهایی که منشأ اصلی متون خاصی هستند، مربوط شوند (Fairclough, 1995: 34).

«آلتوسر» نیز در مقاله‌ای به نام «ایدئولوژی و دستگاه‌های دولتی ایدئولوژیک» می‌نویسد: «یک ایدئولوژی همیشه در یک دستگاه و عمل آن نهفته است» وی همچنین معتقد است در فرایند ایدئولوژی‌سازی است که مفاهیم زبانی، بار ارزشی و ایدئولوژیکی برای توجیه، بازآفرینی روابط تضادآمیز و نابرابر اجتماعی بیشترین کاربرد را پیدا می‌کند. به عقیدهٔ آلتوسر، هیچ عملی به جز ایدئولوژی و از طریق آن معنی ندارد، ایدئولوژی نظیر زبان، تفکر و سوژه را تشکیل می‌دهد و آن را ساخت‌مند می‌سازد.

تحلیلگران گفتمانی بر این باورند که با توجه به فقدان واقعیت اجتماعی ناب، گفتمان خنثی و بی‌طرف نیز وجود ندارد، بلکه با گفتمان‌ها یا متن‌های وابسته به اشخاص، جناح‌ها، ایدئولوژی‌ها و فرهنگ‌های خاص مواجه هستیم، اما شناخت دیدگاه‌ها و موضع‌گیری‌های اجتماعی، سیاسی و ایدئولوژیک در متون با توجه به سیاست شبکه‌های خبری بدون توجه به پیش‌فرض‌ها و اهداف تحلیل گفتمان میسر نیست.

«هاج» و «کرس» دربارهٔ مسئله متن و معنی معتقدند که در تحلیل گفتمان انتقادی فرض بر این است که تنها یک معنا در متن وجود ندارد، بلکه به صورت بالقوه هر متن دارای معانی متنوعی است که بعضی از آنها به دلیل اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و دلایل گوناگون در مواقع مختلف به بقیه اولویت دارد و آنچه آن دلایل گوناگون را سبب می‌شود و یا به وجود می‌آورد، در محدودهٔ نشانه‌شناسی است و آنچه بر نشانه‌شناسی تأکید می‌ورزد، گفتمان است. در این راستا «استوارت هال» نیز از آن به «معنای ترجیح داده شده» یاد می‌کند

(Hogde & Kress & etal, 1988: 6).

از این رو، مفهوم بازتولید گفتمان نیز مستلزم وجود یک اصل است. گفتمان رسانه‌ها معمولاً از یک جنبه ایدئولوژیک برمی‌خیزد و همان ایدئولوژی را بازتولید می‌کند. فراگرد «مشاهده، تعبیر، روایت و اشاعه» گفتمان به ارزش‌ها، ایدئولوژی‌ها و هنجارهایی که از آنها برخاسته حکم طبیعی و عینی می‌بخشد و در گستره خود آنها را بازتولید یا بازآفرینی می‌کند، بنابراین، منافع ایدئولوژیک در قالب ژانرهای مختلف رسانه‌ها برای رساندن پیام مورد نظر مدیریت می‌شود، فرایندی به نام مدیریت معنی است.

«ارنستو لاکلو»^۱ و «شان‌تال موفی»^۲ از متفکران پسا ساخت‌گرا نیز معتقدند که همه پدیده‌ها و اعمال «گفتمانی» هستند. به عبارت دیگر، هر پدیده و فعالیتی برای معنادار شدن باید بخشی از گفتمانی خاص باشد. نظریه «ربطی گفتمان» که لاکلو و موفی بسط داده‌اند، بدین معناست که گفتمان‌ها تنها انعکاس‌دهنده فرایندهایی نیستند که در بخش‌های دیگر جامعه از قبیل اقتصاد در جریان‌اند، بلکه گفتمان‌ها عناصر و اقدامات مربوط به همه بخش‌های جامعه را به هم ربط می‌دهند. بدین ترتیب، در حوزه سیاست نیز کردارها، نهادها و سازمان‌های سیاسی جزئی از صورت‌بندی‌های گفتمانی هستند. گفتمان‌ها یا نظام‌های معانی خاص، اشکال خاص از کردارها، هویت‌ها و فعالیت‌ها را ممکن می‌سازند. گفتمان‌ها به واسطه برخورد نیروها، عملکرد قدرت و سلطه تولید می‌شوند و تغییر می‌یابند. از این دیدگاه، معنای پدیده‌های اجتماعی و سیاسی در چارچوب گفتمان‌ها ساخته می‌شود (فرقانی، ۱۳۸۲: ۶۲).

«دریدا» معتقد است در پس و پشت هر معنای به ظاهر آشکار، شبکه‌ای از انگاشت‌ها، پیش‌انگاشت‌ها و میانجی‌های نامرئی، ناگفته، نیندیشیده و در نهایت، کم‌وبیش درک‌نشده نهفته است. او همچنین تأکید می‌کند که معنا همواره از هر کوششی آگاهانه برای به چنگ آمدن و درک شدن می‌گریزد، چراکه زبان ذاتاً پناهگاه پراکندگی‌ها و بی‌ثباتی‌های معنایی بی‌شمار و تفسیرهای بی‌پایان است. از آنجا که معنا همواره به شبکه و بافت روابط بی‌نهایت

1. Locale
2. Mouffe

❖ ۱۹۸ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

پیچیده تعلق دارد، پس دست یافتن به روشنی و یگانگی معنایی ممکن نیست. در نهایت، دریدا هدف ساختارشکنی را برآشفتن رؤیای عقل در رسیدن به درک قطعی و نهایی حقیقت‌ها و معنای اولیه می‌داند و مانند «فوکو» و «لیوتار» به هر کوششی برای ساختن نظام‌های فلسفی بدبین است (حقیقی، ۱۳۷۹: ۶۰).

در جمع‌بندی بحث نظری باید بگوییم که رسانه‌ها عملاً به بازنمایی رویدادها پرداخته و بازتاب واقعیت‌ها به صورت محض و خالص صورت نمی‌گیرد. علائق و منافع رسانه و نیز دنیای زبانی پیام‌آفرینان رسانه در این جهت مؤثر است تا رسانه به بازنمایی واقعیت‌ها، مطابق علائق و در راستای اهداف کلان‌تر خود، پردازد. از این نظر رسانه‌ها مبلّغ گفتمان‌های خاص خود هستند و درک گفتمان رسانه‌ها درباره موضوع‌های مختلف از طریق شناسایی محورهای مورد تأکید، پرتکرار، تحلیل و شرح محتوای نشانه‌ها و دال‌های محوری این گفتمان امکان‌پذیر است.

حال با توجه به مباحثی که گفتیم، ظهور شبکه‌های تلویزیونی همچون بی‌بی‌سی فارسی در گفتمان بین‌المللی و تغییر ماهیت در عرصه دیپلماسی، مؤید این مهم است که امروزه سمت‌وسو برای عملیاتی کردن سیاست دولت‌ها به سوی دیپلماسی رسانه‌ای است و بهره‌گیری از «قدرت نرم» به مثابه گفتمان رسانه‌ای یکی از الگوهای کلیدی و اساسی عملیات روانی غرب در گفتمان رسانه‌ای است. از این رو، پس از تحلیل مختصر فراوانی محورهای جریان‌سازی شبکه بی‌بی‌سی فارسی و تجمیع فراوانی، به استخراج نشانه‌ها و دال‌های محوری این گفتمان می‌پردازیم. چنان‌که خواهیم دید شبکه بی‌بی‌سی فارسی با برجسته‌سازی محورهای جریان‌ساز خود به مثابه گزاره‌های درونی نظریه گفتمان به خلق نشانه‌ها و دال‌های گفتمان خود پرداخته و کوشیده به اهداف کلان‌تری برسد. نشانه‌هایی که از یک سو انضمام نظریه گفتمان مدنظر متولیان این رسانه بوده و از سوی دیگر، «اهداف رسانه‌ای بی‌بی‌سی فارسی در سال ۱۳۸۸» به شمار می‌رود.

سؤال تحقیق

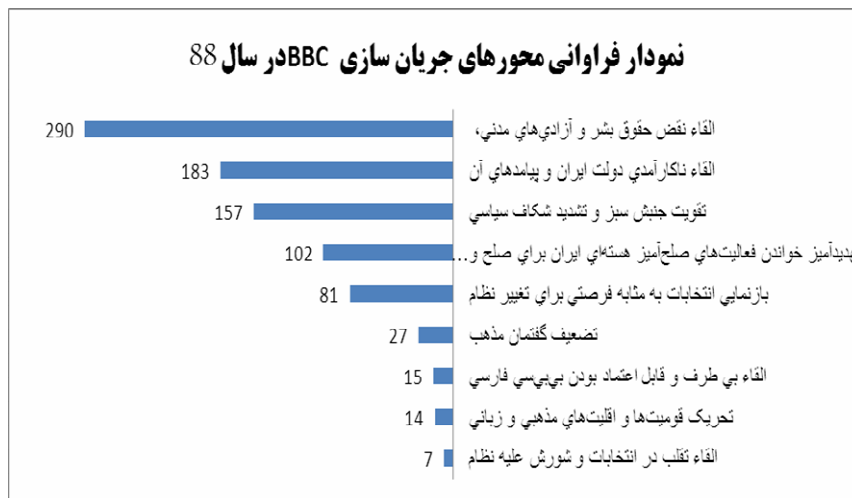
گفتمان بازنمایی شده شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی در سال ۱۳۸۸ در خصوص تحولات ایران در پی چه اهداف رسانه‌ای و دارای چه ابعاد، محور و رویکردهای موضوعی بوده و نشانه‌ها و دال‌های محوری گفتمان بی‌بی‌سی فارسی در این دوره زمانی کدامند؟

روش پژوهش

در این تحقیق از روش تحلیل محتوای کیفی صرفاً برای شناخت کلی جهت‌گیری رسانه بی‌بی‌سی فارسی بهره گرفته‌ایم و بعد از آگاهی از مهم‌ترین محورهای جریان‌سازی این شبکه، به روش تحلیل گفتمان برای بررسی و تحلیل این محورها پرداخته‌ایم. روش نمونه‌گیری از خبرها، گزارش‌ها و برنامه‌های خبری شبکه بی‌بی‌سی فارسی برای تحلیل گفتمان این شبکه روش نمونه‌گیری هدفمند بوده و گزینش گزاره‌های موضوعی برای تحلیل گفتمان با این روش به این دلیل بوده که گزاره‌هایی انتخاب شوند تا قابلیت روایی و تعمیم آن به کلیت محورهای موضوعی جریان‌سازی این شبکه را داشته باشند. دوره مورد مطالعه از ابتدا تا انتهای سال ۱۳۸۸ شمسی بوده است.

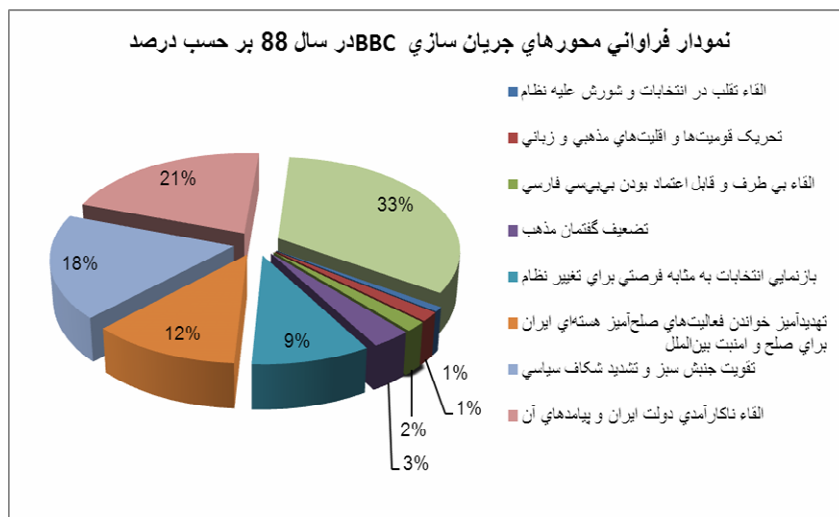
محورهای جریان‌سازی

نتیجه یک سال رصد شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی، محورهای جریان‌سازی این رسانه - با تأکید بر مهم‌ترین موضوعها و کلیدواژه‌های آنها - در نمودار ۱ آمده است.

نمودار ۱. فراوانی محورهای جریان‌سازی BBC در سال ۸۸

اعداد پس از ذکر محور جریان‌سازی، بیانگر فراوانی آن محور در مدت یک سال است. نمودار ۱ این محورها را به همراه فراوانی هر کدام نشان می‌دهد. در نمودار ۲ - ۱ فراوانی این محورها برحسب درصد درج شده است.

نمودار ۲ - ۱. فراوانی محورهای جریان‌سازی BBC در سال ۸۸ برحسب درصد

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۰۱

۱. القای ناکارآمدی دولت ایران و پیامدهای آن (۱۸۳ مورد)

بی‌بی‌سی فارسی در یک سال گذشته القای موفق نبودن نظام جمهوری اسلامی و بازوی اجرایی نظام را با فراوانی ۱۸۳ بار در دستور کار خود قرار داد. انعکاس اخبار منفی و مایوس‌کننده از وقایع داخلی و خارجی جمهوری اسلامی، عدم توانایی مدیران نظام و دولت در مدیریت این وقایع، سردرگمی مسئولان در مواجهه با مشکلات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی کشور، تصمیم‌های ناپخته و نسنجیده در عرصه‌های مذکور، شکست جمهوری اسلامی در استقرار امنیت داخلی و حفظ تمامیت ارضی خود، اختلاف‌های متعدد بین مسئولان و پیامدهای مدیریتی آن بر کشور، هزینه‌هایی که مردم به دلیل این ناکارآمدی متحمل می‌شوند، حاکم نبودن عقلانیت بر اندیشه، منش و رفتار حاکمان جمهوری اسلامی، تضاد طبقاتی گسترده بین فقیر و غنی، انحراف کارویژه‌های اعلامی و اجرایی دولت از قانون اساسی و رویه‌های مذکور ۳۱ سال گذشته مهم‌ترین موضوع‌ها و کلیدواژه‌های القای ناکارآمدی جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود.

گزاره ذیل نمونه‌هایی از القای ناکارآمدی دولت جمهوری اسلامی است که شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی به پخش آنها مبادرت کرده.

مصادیق

- افزایش درآمدهای دولت به این معنی است که قیمت‌ها در سال آینده افزایش بیشتری می‌یابد، به همین دلیل این نگرانی به وجود آمده که آتش تورم در مدت کوتاهی شعله‌ور می‌شود و مردم به حذف یارانه‌ها اعتراض می‌کنند (۱۳۸۸/۱۱/۱۶) در گزارش‌های متعدد روز و در پوشش اخبار طرح تحول اقتصادی).

- حوادث و نارسایی‌های هر روزه در کشور؛ از ایمنی سفرهای هوایی و زمینی گرفته تا مشکلات مالی بانک‌ها و تورم، جملگی یادآور و حاصل کار دولتی است که بسیاری، «عدم مشروعیت» آن را ریشه این «ناکارآمدی‌ها» می‌دانند (۱۳۸۸/۱۱/۱۵) در گزارش‌های خبری).

❖ ۲۰۲ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

- به نوشته اکونومیست، در داخل ایران شخصیت قدرت طلب آقای «احمدی نژاد» بسیاری از محافظه کاران را از اطراف او پراکنده و شماری از مراجع تقلید هم اعتمادی به او ندارند و می دانند که چندین ماه سرکوب و فشار بر مردم خسارتی بزرگ بر اعتبار معنوی جمهوری اسلامی وارد کرده است (۱۳۸۸/۰۹/۲۰ در بخش مطبوعات).

- احمدی نژاد در مصوبه‌ای واحد پول «یورو» را جایگزین «دلار» آمریکا در محاسبه‌های ذخیره ارزی در ایران کرد؛ تلاش دولت برای خبرسازی و جنجال آفرینی است و نه رفع مشکل (۱۳۸۸/۰۶/۲۹).

- توضیحات وزیر راه درباره کشته شدن ۴۲ نفر از مسافران پرواز تهران - مشهد نمایندگان مجلس را قانع نکرد. او در هر دو حادثه، خطای انسانی را علت اصلی عنوان کرد. این حوادث امنیت پرواز در ایران را با سؤال‌های جدی مواجه کرده است (۱۳۸۸/۱۱/۰۴).

۲. القای نقض حقوق بشر و آزادی‌های مدنی در ایران (۲۹۰ مورد)

با روی کار آمدن نظام جمهوری اسلامی یکی از پرونده‌های همیشه مفتوح علیه ایران اسلامی، ادعای نقض حقوق بشر در کشور ماست. بی‌بی‌سی فارسی نیز در جایگاه یکی از بلندگویان و مروّجان گفتمان لیبرال-دموکراسی درباره نهادینه کردن این ادعا در افکار عمومی داخلی و بین‌المللی مؤثر بوده است.

مصادیق

- «آرش رحمانی پور» و «محمد رضا علی زمانی» به جرم سازماندهی ناآرامی‌های پس از انتخابات اعدام شدند، در حالی که این دو نفر دو ماه قبل از انتخابات دستگیر شده بودند (۱۳۸۸/۱۱/۱۰).

- در جریان نخستین جلسه شورای حقوق بشر سازمان ملل در شهر ژنو برای بررسی وضعیت حقوق بشر ایران، نمایندگان بریتانیا و فرانسه خواستار بررسی خشونت‌های پس از انتخابات ایران شدند (۱۳۸۸/۱۱/۲۷).

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۰۳

– ناآرامی در ایران؛ اعتراض مردمی یا مداخله بیگانه؟ (عنوان برنامه نوبت شما – ۱۳۸۸/۰۴/۰۳).

– محاکمه علنی شماری از معترضان به نتیجه انتخابات در ایران با ذکر مشخصات و بدون انتشار نام در دادگاه عمومی تهران برگزار شد (۱۳۸۸/۰۶/۲۳).

– سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی ایران درباره دادگاه چند روز گذشته بیانیه‌ای صادر کرد و آن را غیرقانونی و نشانه آن دانست که کشور در سرایشی افول افتاده است (۱۳۸۸/۰۵/۱۲).

– شیوه مبارزه گروه‌های مخالف و منتقد نظام سیاسی در ایران قبل و بعد از انقلاب که با هدف مبارزه با استبداد است. گروه چریک‌های فدایی خلق از جمله گروه‌هایی بوده که با توجه به شرایط سیاسی و فقدان آزادی و سرکوب، هم در قبل از انقلاب و هم در دهه ۶۰ با استبداد، مبارزه مسلحانه نموده‌اند (۱۳۸۸/۰۳/۱۱ – برنامه «به عبارت دیگر»: گفتگو با «فرخ نگهداری» (عضو رهبری فداییان خلق – اکثریت)).

– در پی بازداشت «شادی صدر»، حقوق‌دان و فعال زنان، خانه و دفتر کار وی تفتیش شد. بازداشت‌ها و فضای بسته آزادی‌های سیاسی در ایران همچنان ادامه دارد (۱۳۸۸/۰۴/۲۷) – گزارش‌های متعدد خبری).

– ۱۳ آبان برخلاف اینکه از سوی حکومت به عنوان روز مبارزه با استکبار شناخته می‌شود، امروز با اعتراض عمومی مردم، تهی شدن مبارزه با استکبار از پشتوانه مردمی اثبات شد... گروگان‌گیری، عملی اشتباه و از روی بی‌اطلاعی و خامی بوده است (پخش اظهارات تسخیرکنندگان لانه جاسوسی در اقرار به اشتباه خود) (۱۳۸۸/۰۸/۱۳).

– سازمان عفو بین‌الملل در بیانیه‌ای با محکوم کردن توسل ایران به زور در تظاهرات امروز خواستار آزادی فوری و بدون قید و شرط بازداشت‌شدگان شد (۱۳۸۸/۰۹/۱۶).

– برای رفع تبعیض علیه زنان چه باید کرد؟ اگر تبعیضی در این زمینه مشاهده می‌کنید، این تبعیض‌ها چیست؟ به نظر شما راه‌حل برطرف شدن این نابرابری‌ها چیست؟ (موضوع برنامه «نوبت شما» – ۱۳۸۸/۱۲/۱۷).

❖ ۲۰۴ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

- گزارشی درباره موج گسترده مهاجرت خبرنگاران ایرانی به خارج. سازمان‌های بین‌المللی از جمله یونسکو و گزارشگران بدون مرز، وضعیت آزادی بیان در ایران را اسف‌بار می‌دانند (موضوع برنامه «مروزی‌ها» - ۱۳۸۸/۱۲/۱۶).

- «آیت‌الله منتظری» در بیانیه‌ای گفته به دلیل اقدامات خشونت‌باری که بر مردم شده، امسال روز میلاد امام رضا (ع) را جشن نگرفته است (۱۳۸۸/۰۸/۰۸).

۳. انتخابات ریاست جمهوری خرداد ۱۳۸۸

انتخابات ریاست جمهوری خرداد ۱۳۸۸ در ایران یکی از مهم‌ترین محمل‌های خبری بی‌بی‌سی فارسی برای جریان‌سازی مدنظر خویش بوده تا جایی که عده‌ای از کارشناسان سیاسی و رسانه‌ای بر این باورند که راه‌اندازی این شبکه با هدف بهره‌برداری حداکثری از این واقعه مهم انجام شد.

مصادیق

متولیان بی‌بی‌سی فارسی پرداختن به انتخابات ایران را در بازه زمانی معینی تعریف و البته در سطحی بسیار بزرگ‌تر از آنچه خود فکر می‌کردند و با عطف توجه به اتفاق‌های پس از انتخابات، کارویژه‌های رسانه‌ای‌شان را در سه سطح و سه مرحله اجرا کردند:

۱ - ۳. انتخابات فرصتی برای تغییر نظام (۸۱ مورد): هرچند پدیده انتخابات موضوعی درونی و حتی دارای ظرفیت بازتولید مشروعیت و مقبولیت هر کشوری محسوب می‌شود، دولت‌های غربی به دلیل «دیگری» تلقی کردن «جمهوری اسلامی» نیم‌نگاهی به کارویژه‌های داخلی گفتمان رقیب نیز داشته و می‌کوشند روزنه‌هایی برای نفوذ و تضعیف آن بیابند. بی‌بی‌سی فارسی در ابتدایی‌ترین روزهای زمره انتخابات و مطرح شدن نامزدهای احتمالی آن طبق سنت ۳۰ ساله مؤسسه بی‌بی‌سی سعی کرد آن را نمایشی جلوه داده و حتی زمینه‌سازی برای کاهش مشارکت و تحریم انتخابات را به مرحله اجرا گذاشت.

برخلاف مواضع انتقادی «میرحسین موسوی» درباره دولت مستقر، بی‌بی‌سی فارسی در

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۰۵

روزهای نخست او را در اردوگاه اصول‌گرایان تعریف کرده و به ادعاهای جناح رقیب، یعنی اصلاح‌طلبان دربارهٔ نقاط ضعف موسوی از جمله دوری ۲۰ سالهٔ وی از سیاست دامن می‌زد، اما با تشدید فضای رقابت‌ها و شرایط ویژه‌ای که خود کاندیداها به وجود آوردند، فضای نهایی رقابتی و به شدت دوقطبی شده، زمینه برای استفادهٔ نهایی بی‌بی‌سی فارسی در تضعیف مواضع کلیت نظام مساعد شد. مناظرهٔ جنجالی محمود احمدی‌نژاد و میرحسین موسوی و نامهٔ «هاشمی‌رفسنجانی» به مقام معظم رهبری، دو مورد از مهم‌ترین سوژه‌های خبری این رسانه در ایام تبلیغات بود. این شبکهٔ خبری همزمان با این مرحله، پروژهٔ دیگری را نیز شروع کرد و آن القای ذهنیت‌هایی چون جانبداری رهبری از کاندیدایی خاص، احتمال تقلب در انتخابات، شبهه در ساختار اجرای آن و کارویژه‌های حداکثری شورای نگهبان و... بود.

مصادیق

– رأی دادن یا ندادن؟ (۱۳۸۸/۰۳/۱۱ – عنوان برنامهٔ نوبت شما).

– برنامه‌های انتخاباتی را مسئلهٔ زنان، قومیت‌ها، اقتصاد و... شامل می‌شود. همهٔ نامزدها غیر از احمدی‌نژاد به تغییر وضع موجود نگاه می‌کنند (۱۳۸۸/۰۳/۰۸ – ویژه‌برنامهٔ پرسش و پاسخ دربارهٔ انتخابات ایران؛ مهمانان: جمیله کدیور، مسعود بهنود، محسن سازگارا، فرخ نگهدار، حسین باستانی).

– حضور احمدی‌نژاد در ایران می‌تواند بهانهٔ خوبی برای مواضع و سیاست‌های تند اسرائیل باشد که تحت لوای حفظ موجودیت اسرائیل اتخاذ می‌شود (۱۳۸۸/۰۳/۱۵).

– نشان دادن کاریکاتوری که به جانبداری صداوسیما از احمدی‌نژاد می‌پردازد (۱۳۸۸/۳/۱۰).

– اشاره مکرر بی‌بی‌سی فارسی به نقطهٔ منفی «کروبی»: پذیرش حکم حکومتی رهبری به مجلس دربارهٔ قانون مطبوعات (۱۳۸۸/۳/۱۰).

۲ – ۳. القای تقلب در انتخابات و شورش علیه نظام (۷ مورد): پس از برگزاری انتخابات زمینه‌سازی‌های بی‌بی‌سی دربارهٔ فاز دوم مرحلهٔ اول با اعتراض کاندیدای شکست‌خورده به

❖ ۲۰۶ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

نتیجه انتخابات عجین شده و تشکیک در سلامت انتخابات، تقویت مواضع معترضان و لزوم شورش علیه انتخابات در دستور کار قرار گرفت؛ در حالی که هنوز چند ساعتی تا اعلام نتیجه نهایی انتخابات باقی مانده بود، بی‌بی‌سی در قالب برنامه‌های زنده، بلافاصله پس از اعلام آمارهای غیررسمی از منابع داخل ایران، تقلب در انتخابات را با حضور فرخ نگهدار، رئیس سازمان فداییان خلق و «صادق صبا» القا کرد و پس از این، به تناوب انتشار خبرهایی از ایران، ارتباط مستقیم و... کارشناسانی مانند: «جمشید برزگر»، «هاشم احمدزاده»، «احمد سلامتیان»، «سعید برزین»، مسعود بهنود و... در استودیو و چند تن از فعالان سیاسی داخل ایران، هر لحظه به موازات اعلام آرای احمدی‌نژاد، بر حمله‌ها و تثبیت و تلقین تقلب در انتخابات افزود، به صورتی که نزدیک صبح و تا ظهر شنبه، جملگی گزارش‌های این شبکه تحریک به حمله، اغتشاش و افزایش ناراضی‌ت‌ها بود.

مصادیق

- «آیت‌الله جنتی» در آخرین نماز جمعه پیش از انتخابات گفت: «شورای نگهبان از سلامت انتخابات حفاظت می‌کند». رئیس کمیته صیانت از آرای موسوی و کروبی درباره قطع امکانات ارتباطی هشدار داد. اصلاح‌طلبان نگران سلامت انتخابات هستند (۱۳۸۸/۳/۱۵).

- مجمع مدرسین حوزه علمیه قم در بیانیه‌ای در اعتراض به نتیجه انتخابات نوشت: «نگران تخلفات بهت‌آور و مهندسی شده» جبهه مشارکت: «نتیجه اعلام شده کودتایی از پیش طراحی شده و تماماً مخلوش است». مهدی کروبی با انتشار بیانیه‌ای گفت: «احمدی‌نژاد را رئیس‌جمهور ایران نمی‌داند و از حقوق مردم دفاع می‌کند». محسن رضایی نیز به نتیجه انتخابات اعتراض کرد (۱۳۸۸/۰۳/۲۴).

- راهپیمایی‌ها کاملاً خودجوش و به دنبال ابطال انتخابات است (۱۳۸۸/۰۳/۲۷).

- هیجان و اعتراض مردم آن قدر بالا گرفته که حتی کاندیداهای معترضی چون کروبی و موسوی نیز قادر به آرام کردن فضا نخواهند بود (۱۳۸۸/۰۳/۲۵).

- «بنی‌صدر» در گفتگو با بی‌بی‌سی فارسی: «من دو سال و نیم پیش هم تحلیل کرده بودم که

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۰۷

این رژیم به روز مرگ خود نزدیک شده و این انتخابات روز مرگ را نزدیک کرده است»
(۱۳۸۸/۱۱/۰۵).

بعد از انقلاب چنین تظاهرات مسالمت‌آمیزی بی‌سابقه بوده است. اختلاف‌ها و تضادهای
جدی در رأس و ساختار نظام به وجود آمده است (۱۳۸۸/۰۳/۲۵).

۳ - ۳. تقویت جنبش سبز و تشدید شکاف سیاسی (۱۵۷ مورد): پس از به نتیجه
نرسیدن اعتراض‌ها درباره ادعای تقلب در انتخابات، آنچه در کف خیابان‌های ایران رقم
می‌خورد به مذاق سران بی‌بی‌سی بسیار خوشایند بود. این شبکه تلویزیونی فاز سوم پرداختن
به انتخابات ریاست جمهوری را با ساماندهی نظری آشوب‌ها و اغتشاشات شروع کرده و
توان حداکثری خود را از گزارش اتفاق‌های تهران و شهرهای دیگر با سیاه‌نمایی تمام و
غرض‌ورزی به نمایش گذاشت. بی‌بی‌سی فارسی جریان اعتراض به نتیجه انتخابات را - که
اینک «جنبش سبز» لقب گرفته بود - به شدت حمایت کرد و به تشدید شکاف سیاسی در
کشور پرداخت. اعتراض‌ها به برخوردهای نیروهای امنیتی با معترضان و اغتشاشگران،
محور جریان‌سازی سابق (یعنی نقض حقوق بشر) را تشویق و تقویت کرد. بی‌بی‌سی فارسی
با مراجعه به مناسبت‌های تقویمی جمهوری اسلامی، ایامی چون: ۱۸ تیر، ۱۳ آبان، ۱۶ آذر،
روز قدس، فوت آیت‌الله منتظری و ۲۲ بهمن را به عنوان نقاط عطف و بازتولید جنبش سبز
در نظر گرفت و آرامش تدریجی حفاصل این ایام و مناسبت‌ها را تحریک و فعال کرد.

این رسانه علاوه بر انعکاس اخبار داخلی و خارجی درباره جنبش سبز، بازتاب گسترده
اخبار ایران و اعتراض‌های پس از آن در رسانه‌های خارجی را نیز پوشش داده و آتش
التهاب‌ها را از این طریق شعله‌ورتر می‌کرد. پدیده جدید «شهروند خبرنگار» که در بطن این
فاز شکل گرفت، از سوی بی‌بی‌سی فارسی به شدت با حمایت‌های معنوی و حتی مالی
روبه‌رو شد و بخش وسیعی از زمان پخش گزارش‌های مربوط به ایران، به پخش فیلم‌ها و
عکس‌های ارسالی شهروندان ایرانی اختصاص داده شد. بی‌بی‌سی هر از گاهی مدیریت
سیاسی و اجتماعی مقام معظم رهبری را زیر سؤال برد و ایشان را فردی جانبدار جلوه داد

❖ ۲۰۸ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

و در نهایت، نظام اسلامی را نظامی معرفی کرد که به دلیل استبداد چند ماه اخیر دچار بحران مشروعیت شده است. این شبکه تلویزیونی در لابه لای گزارش‌های مربوط به انتخابات ریاست جمهوری در سایر کشورها (مثلاً افغانستان، ترکمنستان و...) به انتخابات ایران نیز گریز زده و ادعای تقلب در انتخابات و قتل معترضان و سرکوب مخالفان را تکرار می‌کرد و در صدد شبیه‌سازی برمی‌آمد.

مصادیق

- مواضع تند «یزدی» نشان می‌دهد که مشروعیت و مقبولیت نظام از بین رفته، ضمن اینکه شخص پرنفوذی مثل رفسنجانی حامی معترضان است (۱۳۸۸/۰۴/۲۷).

- با وجود همه هشدارهای امنیتی، مردم در ۱۳ آبان به خیابان‌ها آمدند. حکومت کوچک‌ترین توفیقی در مهار اعتراض‌ها نداشته است (۱۳۸۸/۰۸/۱۳).

- یک سازمان خیریه جهانی به «شیرین عبادی» به پاس تقدیر از تلاش‌هایش در کمک به وضعیت زنان و حقوق بشر در ایران جایزه اعطا کرد (مصاحبه با شیرین عبادی: «وظیفه من این است که اعتراض‌ها در ایران را به اطلاع افکار عمومی جهان برسانم») (۱۳۸۸/۰۹/۱۶).

- معترضان حکومت نباید گمان کنند که با کاهش تعداد مخالفان، روند اعتراض‌ها فروکش کرده است. «سروش» می‌تواند فردی بسیار مهم برای امید دادن و دل‌خوش کردن جوانان معترض ایرانی به آینده جنبش باشد (۱۳۸۸/۰۹/۱۷ - مصاحبه با دکتر عبدالکریم سروش).

- آقای موسوی در پیام تبریک سال نو به ایرانیان داخل و خارج از کشور همبستگی و هویت «به هم پیوسته» ملت ایران را نتیجه جنبش سبز دانسته و از مردم خواست که دامنه جنبش را بیش از پیش گسترش دهند. موسوی به آینده جنبش سبز اشاره می‌کند و از مردم می‌خواهد دامنه جنبش سبز را به همه «اقشار و قومیت‌ها و استان‌ها» گسترش دهند (۱۳۸۸/۱۲/۲۸).

۴. تضعیف گفتمان مذهب (۲۷ مورد)

نظر به اتصال قلمرو مادی و معنوی در آموزه‌های اسلام - به نحوی که در هر نماد و کنش دنیوی، شاخصه‌هایی مذهبی با غایت‌های الهی نیز به چشم می‌خورد - تفکر لیبرالیسم در چند دهه اخیر و به‌ویژه برای مقابله با نظام‌های سیاسی اجتماعی که در صدد احیا و مدیریت گفتمان مذهب هستند، عمده تلاش خود را متمرکز بر مسئله «عرفی‌سازی» کرده تا این اتصال را در جوامع مذهبی و به‌ویژه اسلامی در هم بشکند. به این معنا که مفاهیمی چون: معناگرایی، رابطه، عشق، پرستش، زندگی اجتماعی و... را از محتوای معنوی و الهی آن خالی کرده و صبغه‌ای کاملاً استحاله شده و دنیوی به آن ببخشد.

این رسانه برای ترویج سکولاریسم و به تبع آن تضعیف کارویژه‌های حقیقی مذهب، ایام ملی ایران و بین‌المللی را دست‌مایه قرار داده و گفتمان‌های ایترناسیونالیسم و ناسیونالیسم را به عنوان بدیل‌هایی برای گفتمان مذهب معرفی می‌کرد. البته بی‌بی‌سی آنجا که ناگزیر به پوشش اخبار، گزارش‌ها و برنامه‌های مذهبی بود، آن را به گونه‌ای انعکاس می‌داد که مذهبی‌عاری از ادعای حکومت و مداخله در سیاست و فرهنگ و اجتماع تلقی شود. رقص و خوانندگی زنان به عنوان ملموس‌ترین و جذاب‌ترین پدیده‌های ضد‌مذهبی در کانون توجه بی‌بی‌سی فارسی برای تضعیف گفتمان مذهب واقع شده و ویژه‌برنامه‌های مفصلی به این موضوع اختصاص یافت.

مصادیق

- پخش برنامه‌هایی با عنوان: *کوک، بلور بنفش، آپارات* و... که به آخرین اخبار مربوط به موسیقی و فیلم می‌پردازد. اغلب محتویات این برنامه‌ها با موارد مشابه مورد تأیید جمهوری اسلامی تناقض آشکار دارد (پخش در روزهای مختلف هفته و تکرار در روزهای دیگر).

- در جوامع مذهبی خشونت علیه زنان بیشتر است، مثل ایران و افغانستان (مروزی‌ها؛ ویژه‌برنامه خشونت علیه زنان - ۱۳۸۸/۱۱/۰۶).

- آیا حکومت دینی می‌تواند الگوی موفق باشد؟ (موضوع برنامه نوبت شما - ۱۳۸۸/۱۰/۰۱).

❖ ۲۱۰ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

- با قانون تک‌همسری، مذهبیون، اول از همه مخالفت می‌کردند. آنها قدرتمندترین گروه نفوذ در ایران بودند و بیشترشان هم مخالف همه این پیشرفت‌ها بودند و هنوز هم هستند (برنامه به عبارت دیگر، گفتگو با «مهناز افخمی»، وزیر مشاور در امور زنان در سال ۱۳۵۵ - همان روز).

- معرفی گروه موسیقی «آبخیزم» (گروه موسیقی ایرانی در سوئد با محوریت خوانندگی زنان) (برنامه بلور بنفش - ۱۳۸۸/۰۷/۲۷).

- حکومت ایران ادعا می‌کند حکومتی اخلاقی و مذهبی است، اما مسائل کوچک اخلاقی (جعل مدرک و ...) در آن رعایت نمی‌شود (بررسی مدرک علمی).

- آیا به نظر شما گناه بودن یک عمل، امری مطلق و جهانی است یا اینکه امری نسبی و وابسته به شرایط هر جامعه است؟ آیا دین برای وجود اخلاق ضروری است؟ (موضوع برنامه نوبت شما - ۱۳۸۸/۱۱/۰۴).

۵. تحریک قومیت‌ها و اقلیت‌های مذهبی و زبانی (۱۴ مورد)

با توجه به تعدد و تنوع شکاف‌های قومی، مذهبی و زبانی در داخل مرزهای جمهوری اسلامی و وجود اقلیت‌های متعدد قومی، مذهبی و زبانی، این مسئله دستاویزی برای شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی برای تشدید و فعال‌سازی شکاف‌های مذکور و برانگیختن احساسات قومی شد. درواقع، بی‌بی‌سی به القای این ذهنیت (به‌ویژه در ذهنیت اعضای متعلق به این اقلیت‌ها) برآمد که حکومت مرکزی حقوق مسلم آنها را سلب کرده و درصد محدودسازی و در مواقع ضروری «آسیمیله کردن» آنهاست.

این رسانه به صورت هنرمندانه‌ای با انفکاک زندگی، اخبار و هر آنچه در میان اقلیت‌های قومی، مذهبی و زبانی منطقه خاورمیانه در جریان داشت، درصد تقویت علقه‌های مشترک اقلیت‌های موجود در کشورهای همسایه برآمده و آنان را به شورش علیه حکومت مرکزی و حتی احیاناً جدایی طلبی تشویق می‌کرد. این ادعا مثلاً درباره کردهای ساکن ایران، عراق،

سوریه و ترکیه به وفور دیده شد.

فعالیت‌های تروریستی جمع کوچکی از اقلیت‌های قومی و مذهبی کشور (از جمله ریگی، پژاک و ...) نه تنها از سوی این رسانه محکوم نشد و جرم و جنایاتشان انعکاسی نیافت، بلکه این فعالیت‌ها به عنوان تلاش برای احقاق حقوق اقلیت‌ها و مبارزه علیه نقض حقوق آنها القا می‌شد. برای مثال شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی به بهانه عملیات تروریستی منطقه سرباز سیستان که منجر به شهادت ۴۱ تن از ایرانیان هموطن شد، با «عبدالمالک ریگی» سرکرده گروهک تروریستی «جندالله» مصاحبه کرد و در حالی که خود گروهک تروریستی ریگی مسئولیت مستقیم این اقدام غیرانسانی را بر عهده گرفته بود، این فرصت را در اختیار عبدالمالک ریگی قرار داد تا از این عملیات تروریستی دفاع کند.

القای محدودیت‌های گسترده علیه مناسک مذهبی اقلیت‌های مذهبی (اهل تسنن، مسیحیت، بهایی‌ها و ...)، اجازه ندادن به اقلیت‌های زبانی برای خواندن، نوشتن و تدریس به زبان خودشان (در حالی که قانون اساسی جمهوری اسلامی به لزوم آن صراحت دارد)، تحقیر قومیت‌ها و نژادهای غیرفارس و... از جمله شاهد مثال‌های این رسانه برای اثبات ادعاهایش به شمار می‌رود.

مصادیق

- گفتگو با عبدالمالک ریگی:

زمانی که حق و حقوق ملتی را ضایع می‌کنند، تنها راه ما این است. مردم بلوچستان از ما حمایت مالی و معنوی می‌کنند. رژیم برای سرکوب مردم، افراد بی‌گناه را اعدام کرد. این یک جنگ است و به دنبال حق و حقوق خودمان و مردم بلوچ هستیم (گفتگو با عبدالمالک ریگی - ۱۳۸۷/۲۷).

- در شرق ایران به دلیل توسعه‌نیافتگی و توجه نکردن به منافع اقتصادی مردم، یک عقب ماندگی وجود دارد (همان روز).

- بدون برنامه مشخص، صحبت‌هایی درباره قومیت‌ها، به دلایل انتخاباتی در ایران مطرح

❖ ۲۱۲ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

شد (برنامه به عبارت دیگر، گفتگو با «حسن شریعتمداری» - ۱۳۸۸/۰۶/۲۵).

- وضعیت زبان‌های محلی در کشور شما چگونه است؟ (۱۳۸۸/۱۲/۰۲) - عنوان برنامه نوبت شما) واکنش مجری به کسانی که به زبان محلی صحبت می‌کردند: «لان میلیون‌ها نفر که به زبان شما حرف می‌زنند برای شما دعا می‌کنند، چون حرف دلشان را مطرح کردی!»

- زمینه‌های حمله انتحاری در سیستان (۱۳۸۸/۰۷/۳۰) - موضوع برنامه صفحه ۲ گفتگو با «دوسوکی» و «بنی طرف».

- در دانشگاه‌های ایران فضا برای پرداختن به قومیت‌ها و مطالبه‌های قومی مساعد نیست. سیاست‌های تبعیض و سرکوب سنی‌ها در بلوچستان از سوی جمهوری اسلامی، علت اصلی این ناامنی‌هاست (همان برنامه).

- گزارشی از توجه کاندیداهای انتخابات ریاست جمهوری به قومیت‌ها. مانع ورود اقلیت‌های قومی مذهبی در قدرت، رهبر نظام است (۱۳۸۸/۳/۲۰).

۶. تهدیدآمیز خواندن فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران برای صلح و امنیت**بین‌الملل (۱۰۲ مورد)**

با توجه به نقش منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی و فعال‌تر شدن آن در سال‌های دهه سوم پس از انقلاب برخلاف تصور و میل ایالات متحده آمریکا و متحدانش، این قدرت‌های بزرگ با دست‌مایه قرار دادن سیر روزافزون قدرت بین‌المللی جمهوری اسلامی درصدد استفاده از رسانه‌هایی چون «فاکس نیوز» برای القای این تصور برآمدند که ایران صلح و امنیت بین‌الملل را تهدید می‌کند.

راه‌اندازی شبکه بی‌بی‌سی فارسی و مقارن بودن آن با روزهای حساس پرونده مربوط به فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای کشورمان بیش از آنچه تداعی رسانه‌ای حرفه‌ای و مستقل برای مسئولان کشور و ناظران داخلی و خارجی - عمدتاً فعال در حوزه ارتباطات بین‌الملل - باشد، این انگاره را به وجود آورد که بی‌بی‌سی فارسی همراه و بلکه پیشنهادی برای

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۱۳

رسانه‌های آمریکایی و انگلیسی وابسته به CIA و MI6 بوده و به دلیل ذهنیت بد ایرانیان درباره این رسانه‌ها برای تداوم رسالت تهدید معرفی کردن ایران، افتتاح شده و همان کارویژه را در دستور کار قرار داده است.

بی‌بی‌سی فارسی اخبار مربوط به پرونده هسته‌ای ایران را با ضمیمه برنامه‌ها و گزارش‌هایی مشتمل بر آنچه تلاش ایران برای دستیابی به بمب هسته‌ای، پنهان‌کاری به مدت ۲۰ سال و ابراز نگرانی جامعه بین‌الملل از فعالیت‌های ایران می‌خواند، در دستور کار قرار داده و درصدد سلب حمایت‌های مردمی از فعالیت‌های هسته‌ای و تضعیف شعار نمادین «انرژی هسته‌ای حق مسلم ماست» برآمده است.

درواقع، بی‌بی‌سی می‌کوشد با انحراف افکار عمومی داخلی و بین‌المللی به جهانیان گوشزد کند که خطر ایران جدی است و برای مقابله با این خطر اقدامات مقتضی حداقلی به سمت حداکثری (تحریم‌های مورد اجماع بین‌المللی تا مقابله نظامی) باید گرایش پیدا کند. شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی همچنین با اذعان به نقش منطقه‌ای ایران این مسئله را به مخاطبان القا می‌کند که قدرت منطقه‌ای ایران نه در مسیر تحقق صلح و امنیت بین‌المللی، بلکه تقویت‌کننده تروریسم منطقه‌ای و بین‌المللی، بنیادگرایی مذهبی و... است. ولی در این قسمت تنها به آن دسته از فعالیت‌های داخلی جمهوری اسلامی ایران که دستاویز بی‌بی‌سی فارسی برای القا به مثابه تهدید قرار گرفت، اشاره کرده‌ایم.

مصادیق

- «محمد البرادعی» گفته تلاش‌هایش برای نشان دادن صلح‌آمیز بودن فعالیت‌های هسته‌ای ایران به دلیل همکاری نکردن ایران به بن‌بست رسیده است (۱۳۸۸/۰۹/۰۵).
- وزیر خارجه آمریکا پیش‌بینی کرد که شورای امنیت سازمان ملل متحد بین ۳۰ تا ۶۰ روز دیگر علیه ایران قطع‌نامه تحریمی صادر کند. به گفته او: «ایران با اقدام‌های تحریک‌آمیزش برای جامعه بین‌المللی چاره‌ای جز اعمال تحریم‌های بیشتر نگذاشته است» (۱۳۸۸/۱۲/۰۶).
- تا زمانی که نگرانی‌های غرب درباره سیاست هسته‌ای ایران مطرح است، ایران باید

❖ ۲۱۴ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

موقتاً غنی‌سازی را تعلیق کند. ایران در حال رسیدن به توانایی ساخت بمب هسته‌ای است. اگر ایران اعتماد غرب را جلب نکند، احتمال حمله اسرائیل شدیدتر است (۱۳۸۸/۰۶/۲۱).

۷. القای بی‌طرف و قابل اعتماد بودن رسانه بی‌بی‌سی (۱۵ مورد)

با مفروض گرفتن این گزاره که «برداشت مخاطب از جهت‌گیری رسانه مهم‌تر از جهت‌گیری رسانه» است، باید اشاره کنیم که این شبکه تلویزیونی تلاش کرد مخاطبان خود را اقناع کند که منبعی بی‌طرف و معتمد برای دریافت اخبار و اطلاعات ایران و جهان است. بر اساس گزاره‌های اساسی نظریه گفتمان، هژمونی گفتمان حاکم همواره در معرض فشار از سوی گفتمان‌های رقیب بوده و این گفتمان‌ها می‌کوشند به انحای مختلف - مثل ایجاد بی‌قراری و تزلزل در آن و یا بهره‌مندی از ضعف درونی گفتمان مذکور - خود را جایگزین آن گفتمان کنند. این شبکه تلویزیونی برای جلب اعتماد مخاطبان و اقناع کردن آنها برای سوق دادن مخاطب از تلویزیون جمهوری اسلامی به شبکه بی‌بی‌سی فارسی دستورکارهایی تدارک دیده بود. اگرچه نمی‌توان منکر این امر شد که در ایام مربوط به حوادث پس از انتخابات میزان اقبال مردم به بی‌بی‌سی و تلویزیون جمهوری اسلامی رابطه‌ای معکوس داشته و به همان میزان که از مخاطبان تلویزیون و رادیوی ملی ایران کاسته شد، سیر افزایش مخاطبان و مراجعه‌کنندگان به تلویزیون بی‌بی‌سی روند پرشتابی داشت.^۱

بی‌بی‌سی فارسی خود را در ذهن بیننده و مخاطب به عنوان رسانه‌ای بی‌طرف و معتمد جا انداخته و به خوبی اهداف رسانه‌ای و نشانه‌های گفتمانی را که به آن معتقد است نهادینه کرده.

برای مثال می‌توانیم به منازعه فلسطین و رژیم اشغالگر قدس در این باره و نحوه پرداخت آن در بی‌بی‌سی فارسی اشاره کنیم. این شبکه تلویزیونی - فارغ از هر هدفی که دارد - با دولت مردان رژیم صهیونیستی تعاملی بسیار انتقادی داشته (مثلاً ۱۳۸۸/۰۹/۱۰ - مصاحبه با

۱. ر.ک: نظرسنجی مرکز تحقیقات صداوسیما در این باره در سال ۱۳۸۸

تلوویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۱۵

رئیس‌جمهور رژیم صهیونیستی) و ابایی از طرح این واقعیت تلخ نداشت که رژیم اسرائیل حقوق انسانی فلسطینی‌ها را نقض کرده و این اقدام، جنایت و خلاف حقوق بین‌الملل است. پرداختن انتقادی به تصمیم‌های کشورهای غربی برای تحریم مردم ایران، افشای انواع متعدد مفاسد مقامات غربی و... مثال‌های دیگری برای برخورد انتقادی بی‌بی‌سی با مسائل ایران و جهان در جهت ترسیم چهره‌ای مثبت در ذهنیت ایرانی‌ها- برخلاف تعریفی که مقامات ایران از آن می‌کنند- است.

مصادیق

- بی‌بی‌سی فارسی جایزه بهترین کانال خبری سال ۲۰۰۹ را از ماهواره «هات‌برد» دریافت کرد. صادق صبا مدیر بی‌بی‌سی فارسی: «ما می‌خواهیم به بینندگان خود این اعتماد را بدهیم که این خبرها دقیق و بی‌طرفانه است و اعتماد آنها را جلب کنیم» (۱۳۸۷/۰۹/۰۲).

- آقای رئیس‌جمهور! البته بسیاری از موضوعاتی که شما درباره ایران مطرح کردید مسائل داخلی آن کشور است. اما در زمینه مسائل منطقه‌ای اگر به سابقه ایران نگاه کنید، در ۲۰۰ سال گذشته ایران هرگز به هیچ یک از همسایگانش حمله نکرده است. من به هیچ وجه از لفاظی‌ها دفاع نمی‌کنم (۱۳۸۸/۰۹/۱۰- مصاحبه با رئیس‌جمهور رژیم صهیونیستی).

- مصاحبه با «عزیز دویک» رهبر فراکسیون حماس در مجلس (۱۳۸۸/۱۰/۱۵- برنامه به عبارت دیگر).

- مقامات آگاه: «گوردون براون»، نخست‌وزیر بریتانیا، در اولین ماه‌های رسیدن به صدارت با کارمندان دفترش رفتاری قُلدرمانه داشته است. مقام‌های دفتر نخست‌وزیری این موضوع را رد کرده‌اند. مصاحبه با «شهریار رادپور» کارشناس مسائل بریتانیا: «هنه‌ای نمی‌گذرد که کسی درباره حرف‌های غلط براون چیزی نگوید» (۱۳۸۷/۱۲/۰۳).

نشانه‌ها و دال‌های محوری گفتمان بی‌بی‌سی فارسی

همان طور که در بخش مربوط به روش تحلیل گفتمان به عنوان رویکردی که در این

❖ ۲۱۶ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

پژوهش اتخاذ شده اشاره کردیم، بی‌بی‌سی فارسی مبلغ گفتمانی است که لاجرم باید نشانه‌های اصلی آن را بشناسیم.

شبکه بی‌بی‌سی فارسی با برجسته‌سازی محورهای جریان‌ساز خود به مثابه گزاره‌های درونی نظریه گفتمان به خلق نشانه‌ها و دال‌های گفتمان خود پرداخته است. در ادامه به تحلیل این نشانه‌ها و دال‌های گفتمانی می‌پردازیم.

۱. جمهوری اسلامی و بحران مشروعیت

بیراه نیست اگر ادعا کنیم اصلی‌ترین و عمده‌ترین هدف متولیان شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی تغییر نظام سیاسی در ایران یا حداقل تغییر رفتار اساسی نظام جمهوری اسلامی است.

این تغییر مستلزم به چالش کشیدن مشروعیت گفتمان موجود بوده و بی‌بی‌سی چنین رسالتی را در سال ۱۳۸۸ به جد دنبال کرد. این رسانه سعی کرد جمهوری اسلامی را نظامی معرفی کند که گفتمان اسلام سیاسی درون آن به صورت هژمونیک در ۳۰ سال گذشته گفتمان حاکم شده و دچار بحران مشروعیت شده است.

ما در تحلیل «بحران مشروعیت» مورد ادعای بی‌بی‌سی به تجمیع فراوانی‌های حاصل از محورهای ذیل پرداخته و به رقم درخور توجه ۷۷۴ رسیدیم. اختلاف این رقم با دال‌های دوم و سوم این گفتمان به ترتیب ۶۱۷ و ۶۲۸ است.

محورهای درونی این نشانه عبارت‌اند از:

- ناکارآمدی دولت ایران و پیامدهای آن
- حقوق بشر و آزادی‌های مدنی قربانی استبداد دینی
- انتخابات؛ فرصتی برای تغییر نظام
- القای تقلب در انتخابات و شورش علیه نظام
- تقویت جنبش سبز و تشدید شکاف سیاسی

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۱۷

- تحریک قومیت‌ها و اقلیت‌های مذهبی و زبانی

- تضعیف گفتمان مذهب

- بی‌بی‌سی؛ رسانه‌ای بی‌طرف و معتمد

درواقع، برآیند محورهای بالا نتیجه‌ای جز بازتولید القای «بحران مشروعیت نظام جمهوری

اسلامی» در ذهن مخاطبان ندارد.

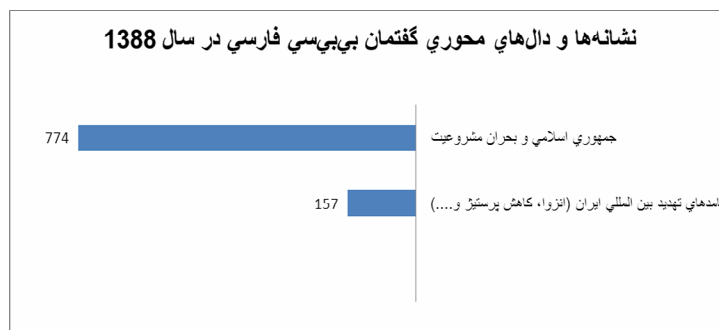
۲. ایران هراسی و پیامدهای تهدید بین‌المللی ایران

این نشانه به عنوان دومین دال گفتمان بی‌بی‌سی فارسی به شمار می‌رود که مربوط به بازنمایی فعالیت‌های درون نظام در عرصه سیاست خارجی است. درواقع، پس از القای بحران مشروعیت و تحقق هدف رسانه‌ای آن، نظامی که از درون دچار بحران مشروعیت است همچون نظامی معرفی می‌شود که در سیاست خارجی و عرصه بین‌الملل نیز درصدد به چالش کشیدن صلح و امنیت بین‌المللی است.

این نشانه درواقع ناظر بر این مهم است که ایران جامعه جهانی را با تهدید مواجه کرده و پیامدهای آن علاوه بر بازیگران عرصه بین‌الملل، خود این دولت را با پیامدهایی از جمله: انزوا، کاهش شأن و جایگاه بین‌المللی و... مواجه کرده است.

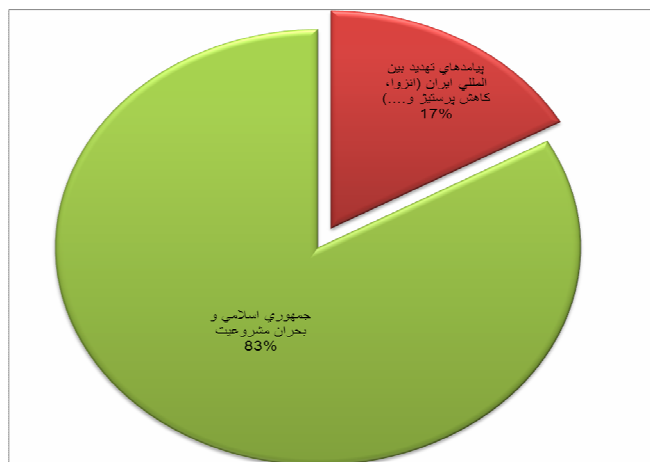
نمودار ۲ فراوانی و اهمیت این دال‌ها را در گفتمان بی‌بی‌سی فارسی به خوبی نشان

می‌دهد.

نمودار ۲. نشانه‌ها و دال‌های محوری گفتمان بی‌بی‌سی فارسی در سال ۱۳۸۸

نشانگان گفتمان بی‌بی‌سی فارسی بر حسب درصد

نمودار ۱ - ۲. نشانگاه گفتمان بی‌بی‌سی فارسی بر حسب درصد

نتیجه‌گیری

در این مقاله به تحلیل و بررسی بازنمایی تحولات داخلی ایران از سوی رسانه بی‌بی‌سی فارسی در سال ۱۳۸۸ پرداختیم. در این سال به دلیل اینکه برخی از تحولات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشورمان متأثر از انتخابات ریاست جمهوری بود، شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی و گردانندگان آن، این تحولات را در دستور کار رسانه‌ای قرار داده و حول محورهای مدنظر خویش جریان‌سازی کردند.

همان‌طور که در متن مقاله و تحلیل این محورها به آن اشاره کردیم، شبکه تلویزیونی بی‌بی‌سی فارسی به مثابه «گفتمان» عمل کرده و درصدد خلق نشانه‌های گفتمانی برآمد. ارزیابی و تجزیه و تحلیل دال‌ها و نشانه‌های مدنظر این گفتمان نشان داد که دو نشانه اصلی آن به ترتیب القای «بحران مشروعیت در ایران» و نیز القای «تهدید بودن ایران برای صلح و امنیت بین‌الملل» می‌باشد. بدیهی است که گزارش‌های خبری و برنامه‌های تولیدی این شبکه تلویزیونی دائر بر مدار این نشانه‌ها در جریان بود.

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۱۹

محورهای جریان‌سازی ذیل این دال‌ها و نشانه‌ها نیز شامل القای «نقض حقوق‌بشر و آزادی‌های مدنی»، القای «ناکارآمدی ایران و پیامدهای آن»، القای «تقویت جنبش سبز و تشدید شکاف سیاسی» و نیز «تهدیدآمیز خواندن فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای کشورمان» شده و عمده اهداف رسانه‌ای این رسانه به طور خاص در خدمت این چهار محور اصلی بود.

این رسانه با اتخاذ راهکار «صدا دادن»^۱ درصدد جلب مخاطب برآمده و با انعکاس صدای او در داخل و خارج از کشور تلاش کرد خود را رسانه‌ای بی‌طرف و معتمد - همچنان که در محورهای جریان‌سازی بود - جلوه دهد. این رسانه همچنین با تفکیک مختلف نیازهای بیندگانش سعی داشت به تنوع این نیازها - به‌ویژه با تأکید بر عامل جنس و سن - پاسخ دهد و با تمرکز بر مؤلفه‌هایی چون: «زمان»، «تکنیک» و «تخصص» در راستای حداکثرسازی احتمال تحقق اهداف رسانه‌ای و خلق نشانه‌های گفتمانی بکوشد.

مقایسه رویکرد شبکه بی‌بی‌سی فارسی با رویکرد غالب شبکه بی‌بی‌سی انگلیسی و دیگر رسانه‌های مخالف جمهوری اسلامی ایران در دهه فجر سال ۱۳۸۷، یعنی سی‌امین سال پیروزی انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که بسیاری از رویکردها و جهت‌گیری رسانه‌ای این شبکه تلویزیونی در بازنمایی انقلاب اسلامی در سال ۸۸ به نحو شدیدتر و با سوءاستفاده از تحولات قبل و بعد از انتخابات سال ۸۸ ایران، به نحو بارزی تشدید شده؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت سناریوی ثابت رسانه بی‌بی‌سی در سال ۸۸ در شکل تقویت شده همان رویکرد رسانه‌ای البته با تمهیدهای گسترده‌تر و قالب اثرگذارتر به دلیل راه‌اندازی شبکه فارسی‌زبان بی‌بی‌سی فارسی دنبال شده است.

در بررسی تبلیغات غرب ضد جمهوری اسلامی ایران، تا قبل از سال ۱۳۸۸ می‌توان به برخی نکته‌های کلیشه‌ای ثابت و منفی از جمله اتهام‌هایی مانند: تضييع حقوق‌بشر و آزادی‌های مدنی در ایران، حامی تروریست بودن، کوشش در دستیابی به تسلیحات اتمی و

1. Giving Voice

❖ ۲۲۰ مطالعات فرهنگ - ارتباطات

سلاح‌های کشتار جمعی، بزرگ‌نمایی مشکلات داخلی و دامن زدن به اختلاف‌های جناح‌های سیاسی اشاره کرد که سوژه تبلیغاتی رسانه‌های ارتباطی غرب ضدایران بوده است (ملکوتی‌خواه، ۱۳۸۹).

تا سال ۱۳۸۷ عوامل بازنمایی تصویر منفی از ایران و انقلاب اسلامی در رسانه‌های غرب را می‌توان در محورهای ذیل خلاصه کرد: نگرانی از تأثیرات فرهنگی انقلاب اسلامی بر جوامع غربی و اسلامی، نگرانی از فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران، بهره‌گیری سیاسی از ادعای واهی حمایت ایران از گروه‌های تروریست و ترس از گرایش‌های روزافزون اسلامی در غرب و گسترش اسلام در کشورهای غربی.

امیدواری ایجاد تغییر اساسی در نظام یا تغییر رفتار کلی آن و نیز به انفعال واداشتن مسئولان عالی کشور با استفاده از فضای باز سیاسی انتخابات سال ۸۸ موجب شد که خط ثابت تبلیغی بر ضدانقلاب اسلامی وارد فضای تازه‌ای شده و البته از بُعد سیاسی تبلیغی به بُعد امنیتی و تهدید اساس نظام نیز گسترش یابد. به نظر می‌رسد راهکار رسانه‌ای و پادگفتمان نظام جمهوری اسلامی برای مقابله با تداوم این روند در قالب‌های متنوع می‌تواند دارای مختصاتی از این دست باشد: تدوین نظام‌مند، منسجم و هدف‌دار دال‌های گفتمان جمهوری اسلامی و بازنمایی گسترده و در قالب‌های متنوع آنها در رسانه‌های داخلی و برون‌مرزی برای مقابله با گفتمان رسانه‌های متخاصم؛ بازنمایی جامعه مطلوب و در حال پیشرفت و توسعه ایران اسلامی؛ اهتمام جدی برای ترسیم چشم‌انداز پیشرفت همه‌جانبه کشور و طراحی نظیر به نظیر آن و شفاف کردن آن؛ تلاش برای به حداقل رساندن آسیب‌های ساختاری و ضعف‌های محتوایی رسانه‌های داخلی و باز کردن فضای سیاسی به نحوی که مانع از سوق یافتن مخاطب به رسانه‌های متخاصم گردد؛ به کارگیری راهکارهای رسانه‌ای مقابله‌کننده با خلق نشانه‌های گفتمانی متناسب با نشانه‌های گفتمانی رسانه‌های متخاصم.

البته به نظر می‌رسد رویکرد صرف تدافعی در مقابله با بازنمایی رسانه‌ای رسانه‌های متخاصم به جمهوری اسلامی ایران به تنهایی پاسخگو نیست و در بُعد ایجابی نیز تأمین نیاز

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۲۱

تفریحی، اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی، آموزشی و سرگرم‌کننده به وسیله رسانه‌های داخلی و اشباع میل و نیاز مخاطب به اطلاعات از فضای سیاسی و فرهنگی کشور، در اعتبارزدایی از رسانه‌های معارض با جمهوری اسلامی مؤثر خواهد بود.

منابع و مأخذ

- بیچرانلو، عبدالله، (۱۳۸۸). «کارکرد شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای در جنگ نرم»، فصلنامه رسانه، سال بیستم، شماره ۷۸.
- تاجیک، محمدرضا، (۱۳۷۷). «متن، وانموده و تحلیل گفتمان (۲)»، مجله گفتمان، سال اول: شماره اول.
- دالگرن، پیتز، (۱۳۸۰). *تلویزیون و گستره عمومی*، ترجمه مهدی شفقتی، سروش.
- حقیقی، شاهرخ، (۱۳۷۹). *گذر از مدرنیته، نیچه، فوکولیوتار، دریدا*، تهران: آگه.
- کاستلز، مانوئل، (۱۳۸۰). *عصر اطلاعات جامعه شبکه‌ای (جلد اول)*، ترجمه احد علیقیان، افشین خاکباز، تهران: طرح‌نو.
- فرقانی، محمد مهدی، (۱۳۸۲). *راه دراز گذار تحول گفتمان توسعه سیاسی در ایران*، تهران: فرهنگ و اندیشه.
- مارک، پاستر، (۱۳۷۷). *عصر دوم رسانه‌ها*، ترجمه غلامحسین صالحیار، تهران: مؤسسه ایران.
- مهدی‌زاده، سیدمحمد، (۱۳۸۰). «تصویرسازی منفی رسانه‌های غرب از جهان اسلام و ملل شرق»، فصلنامه رسانه، سال دوازدهم، شماره سوم پاییز - شماره ۴۱.

تلویزیون بی‌بی‌سی فارسی و بازنمایی تحولات داخلی ایران در... ❖ ۲۲۳

ملکوتی‌خواه، نیکو، (۱۳۸۹). «بازنمایی انقلاب اسلامی در رسانه‌های غربی»، فصلنامه افق اداره کل آموزش و پژوهش معاونت سیاسی صداوسیما، شماره ۶۹ بهار.
نیک‌ملکی، محمد، (۱۳۸۷). «شبکه بی‌بی‌سی فارسی؛ چالش‌ها و فرصت‌ها»، اداره کل آموزش و پژوهش معاونت سیاسی، تهران.

Fairclough, N. (1995). **Media Discourse**. London: Edward Arnold.

Hodge, Robert & Kress Gunter & etal , (1988). *Social semiotics* Cambridge: Polity press.

Van Dijk, T.A (1995). *Discourse analysis as Ideology analysis*.